

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΑΙΓΙΟΥ*

Στα βόρεια παράλια της Πελοποννήσου, 40 χλμ. Α της Πάτρας, βρίσκεται η πόλη του Αιγίου. Η προνομιακή θέση της, αφού δεσπόζει στον Κορινθιακό, και το εξαιρετικά εύφορο έδαφός της ίσως ερμηνεύουν το γεγονός της συνεχούς μέσα στους αιώνες παραμονής των κατοίκων στον συγκεκριμένο χώρο, αν και η περιοχή καταστράφηκε αρκετές φορές από τους σεισμούς¹. Η αρχαία πόλη εκτεινόταν προς τα δυτικά μέχρι το ποτάμι Μειγανίτη (σημερινό Γαϊδουροπνίχτη)² κοντά στο χωριό Ροδοδάφνη, ενώ προς τα ανατολικά ως το ποτάμι Κερυνίτη (σημ. Μπουφουσιά). Τα όριά της επεκτάθηκαν στην αρχαιότητα, μετά την καταστροφή των Ρυλών και της Ελίκης³ και την υπαγωγή τους στην εξουσία των Αιγίων. Η αρχαία πόλις διαρρέονταν από τον ποταμό Σελινούντα του οποίου οι εκβολές στη θάλασσα βρίσκονται στη θέση Άγιοι Απόστολοι⁴, ενώ η τοποθεσία της σημερινής πόλης βρίσκεται 2 χλμ. δυτικότερα από την κοίτη του.

Οι σεισμοί, η συνεχής κατοίκηση στο χώρο, η αδιαφορία των κατοίκων που χρησιμοποίησαν εμφανή ίχνη αρχιτεκτονικών μελών, μνημείων και οικοδομικών λειψάνων για οικοδομικό υλικό, καθώς και η συνεχής καλλιέργεια των χωραφιών, έχουν ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει σήμερα σχεδόν τίποτε ορατό στην περιοχή και να εξαφανισθούν τα λείψανα της αρχαιότητας⁵.

Η πιο ολοκληρωμένη και καλύτερη περιγραφή των μνημείων του αρχαίου Αιγίου υπάρχει στη μοναδική και πολύτιμη πηγή πληροφοριών, στο 7ο βιβλίο των Αχαϊκών του Πausανία (23,5-24,4) που επισκέπτεται την πόλη καθώς ερχόταν από την Πάτρα τον 2ο μεταχριστιανικό αιώνα. Δυστυχώς όμως, αναφέρει «επί τροχάδην» μερικά από τα αξιόλογα ιερά, ναούς, στοές, παρουσιάζοντας σχεδόν αποκλειστικά τις λατρείες, χωρίς να μας δίνει κάποιο ακριβές στοιχείο τοπογραφίας που θα μας βοηθούσε στην αναγνώρισή τους.

Μελετώντας τις αναφορές πάμπολλων περιηγητών του 18ου και 19ου αιώνα μ.Χ. για αρχιτεκτονικά και άλλα λείψανα στο Αίγιο, αντιλαμβανόμαστε ότι

οι πληροφορίες ή είναι ελάχιστες ή τόσο ελλιπείς ώστε δεν βοηθούν σε μια προσπάθεια παρουσίασης της αρχαίας πόλης από τοπογραφικής πλευράς.

Ωστόσο οι ανασκαφικές έρευνες των τελευταίων 20 περίπου ετών, που συνεχίζονται και σήμερα στην πόλη και την περιοχή του Αιγίου από την ΣΤ' ΕΠΚΑ Πάτρας, έφεραν σε φως στοιχεία για την αρχαία πόλη, μερικές φορές αρκετά σημαντικά, ώστε τουλάχιστον σε συνδυασμό με τις γραπτές πηγές να μπορούμε να κάνουμε μια πρώτη προσέγγιση διαγραφής των ορίων της αρχαίας πόλης κατά χρονικές περιόδους.

Έχοντας υπόψη ότι ένα μεγάλο τμήμα του σημερινού Αιγίου δεν έχει ανασκαφεί και ίσως εκεί να βρίσκονται τα πιο σημαντικά από τα αρχαία μνημεία, τα συμπεράσματα και οι παρατηρήσεις δεν θεωρούνται οριστικά και επιφυλασσόμαστε να επαλέθουμε με περισσότερα στοιχεία στο μέλλον⁶.

Όστρακα καλής ποιότητας, που προέρχονται

* Λόγω στενότητας χώρου οι σημειώσεις αναφέρονται σε τμήμα μόνο της βασικής βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες του κειμένου και όχι στο σύνολό της.

1. Ξινόπουλος, *Το Αίγιο διά μέσου των αιώνων* (Αθήνα 1912).
2. Πausανίου, *Ελλάδος περιήγησις* VII 23, 5.
3. Στράβωνος *Γεωγραφία* VII, 7, 5.
4. AAA 1968, I, 3, σχετικό άρθρο Μαρινάτου.
5. Η μονογραφία του Αρ. Σταυρόπουλου, *Ιστορία πόλεως Αιγίου* (Πάτρα 1954), παραμένει μέχρι και σήμερα, αν και έχει αρκετά ξεπεραστεί, πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τα όσα αρχαία αρχιτεκτονικά λείψανα σώζονταν ορατά μέχρι και το πρώτο μισό του αιώνα μας στην πόλη και την περιοχή του Αιγίου.
6. Θα ήθελα και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, πρώην Έφορο Αρχαιοτήτων Πάτρας κ. Ι. Παπαποστόλου για την παραχώρηση του δικαιώματος της δημοσίευσης της εργασίας αυτής, τον κ. Αθ. Ριζάκη, διευθυντή του Προγράμματος Νότιας Ελλάδας στο ΚΕΡΑ/ΕΙΕ, για τη συμπάραστασή του κατά τη διάρκεια της μελέτης μου, τον φύλακα Αρχαιοτήτων Αιγίου κ. Μιχάλη Παπαδόπουλο, του οποίου η συνεργασία ήταν πολύτιμη για την κατασκευή του χάρτη της αρχαίας πόλης, και τους συναδέλφους κ. κ. Μ. Πετρόπουλο, Μ. Κωτσάκη, Α. Παπάζογλου, Μ. Λακάκη για τις πληροφορίες από ανασκαφικά δεδομένα δικαιοδοσίας τους τις οποίες ευχαρίστως μου παρέixαν.

από χώματα ανασκαφής κοντά σε γεωμετρικούς τάφους στο κέντρο σχεδόν της σημερινής πόλης, δείχνουν ότι η παλαιότερη μέχρι σήμερα κατοίκηση στο χωριό έγινε τη νεολιθική εποχή⁷.

Οικοδομικά λείψανα του προϊστορικού οικισμού του Αιγίου⁸ εντοπίστηκαν ως επί το πλείστον στο ΒΑ τμήμα της σημερινής πόλης, στις σωστικές ανασκαφές που έγιναν σε οικόπεδα γύρω από τον σημερινό ναό της Παναγίας των Εισοδίων, και στην περιοχή του λεγόμενου Βράχου του Παλαιολογίου⁹. Η μορφολογία μάλιστα του εδάφους στο σημείο αυτό μας επιτρέπει να μιλήσουμε για ακρόπολη της οποίας πιθανώς η επιφάνεια θα ήταν ευρύτερη, αλλά τμήμα της κατακρημνίστηκε σε παλιότερες εποχές. Η πρώτη κατοίκηση θα πρέπει να τοποθετηθεί πιθανώς στην ΠΕ II περίοδο. Σεισμός και πυρκαγιές, όπως διαπιστώνεται από τις ανασκαφές, ήταν οι λόγοι που συντέλεσαν στις καταστροφές και στις αλληπαλλήλες οικοδομικές φάσεις των κτιρίων του οικισμού μέχρι την ΥΕ εποχή.

Τμήμα του μυκηναϊκού οικισμού της πόλης ήρθε σε φως και σε οικόπεδο 100 μ. προς τα ΝΑ του προαναφερθέντος ναού όπου βρέθηκαν σε εξαιρετικά καλή κατάσταση θεμέλια «μεγάλου» της ΥΕ Πα-ΙΙβ εποχής. Η κατοίκηση, όπως βεβαιώνουν ανασκαφικά δεδομένα, είναι διαρκής μέχρι την ύστερη μυκηναϊκή και συνεχίζεται και κατά τη γεωμετρική εποχή¹⁰. Ο μυκηναϊκός οικισμός του Αιγίου συνδέεται άμεσα με το μυκηναϊκό νεκροταφείο που ανασκάφηκε πριν λίγα χρόνια στη θέση Καλλιθέα κάτω από το σημερινό Γυμνάσιο Θηλέων και χρονολογείται στην ΥΕ II και ΥΕ III εποχή¹¹. Δύο σύγχρονες του ταφές νεκρών σε συνεσταλμένη στάση καθώς και κιβωτιόσχημος τάφος βρέθηκαν λίγο ανατολικότερα σε περίοδο εγκατάλειψης του μυκηναϊκού «μεγάλου».

Από τη γεωμετρική περίοδο, οι ανασκαφές έφεραν σε φως ταφικούς πίθους με αρκετά κτερίσματα. Το γεωμετρικό νεκροταφείο καταλαμβάνει την έκταση ΝΑ του μυκηναϊκού οικισμού¹², εκτός από κάποιο μεμονωμένο εύρημα 8 ταφικών πίθων σε αρκετή απόσταση προς τα ανατολικά¹³. Λείψανα αψιδωτού κτίσματος στην ίδια περιοχή με νεότερες επιδιορθώσεις πιθανόν να ανήκουν σε οικισμό της χρονικής αυτής περιόδου ή ίσως στα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια, ενώ όστρακα και λοιπά ανασκαφικά στοιχεία μάς επιτρέπουν να χρονολογήσουμε ασφαλώς κεραμικό κλίβανο στα περί το 600 π.Χ. χρόνια, εντοπίζοντας έτσι τη συνεχή κατοίκηση του χώρου και στην αρχαϊκή εποχή¹⁴. Στα αρχαϊκά χρόνια

χρονολογούνται επίσης και 3 κυκλικά βάθρα με επιγραφή που βρέθηκαν στην περιοχή Παναγίας Τρυπητής¹⁵.

Ο πολεοδομικός ιστός της πόλης αλλάζει κατά την κλασική περίοδο, καταλαμβάνοντας έναν αρκετά μεγάλο σε έκταση χώρο.

Αρχιτεκτονικά λείψανα κτιρίων κλασικών χρόνων εντοπίστηκαν¹⁶ στα δυτικά της σημερινής πόλης κοντά στη δεξαμενή. Η ανασκαφή στο σημείο αυτό αποκάλυψε συγκρότημα 2 οικοδομημάτων που χρονολογούνται στον 5ο και 4ο π.Χ. αιώνα αντίστοιχα, ενώ ένα τρίτο υστερορωμαϊκής περιόδου είναι κτισμένο με αρχιτεκτονικά μέλη σε δεύτερη χρήση που ανήκουν σε κτίριο του β' μισού του 5ου αιώνα, υποδηλώνοντας ότι το αρχικό κτίριο θα πρέπει να ήταν κάπου κοντά¹⁷.

Με την ίδια ανασκαφή επισημάνθηκε και η θέση του κλασικού νεκροταφείου της πόλης που βρισκόταν λίγο ψηλότερα και ΒΔ της δεξαμενής καθώς επίσης αποκαλύφθηκε και «μέγα υδραγωγείο», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον ανασκαφέα, κατασκευασμένο με λίθινες πλάκες του 5ου αιώνα

7. *ADelt* 22, 1967, Χρονικά, 214-215, και *AAA* 1968, 2, 136-138.

8. Ο Νεράντζουλης, στο «*Αχαιών Δωδεκαπόλεως ερείπια και μνημεία*» (Αθήνα 1941), πίστευε ότι το πανάρχαιο Αίγιο της μυκηναϊκής περιόδου ήταν στη θέση της μυκηναϊκής ακρόπολης με ισχυρότατα πολυγωνικά τείχη και πύργους που ανέσκαψε στη θέση Τράπεζα ανατολικά του Αιγίου.

9. Με το Αίγιο των προϊστορικών χρόνων θα ασχοληθεί διεξοδικά η συνάδελφος κ. Λένα Παπάζογλου. Σχετικές σωστικές ανασκαφές έγιναν στα οικόπεδα των οδών Αριστείδου 2, Δωδεκανήσων 18 και Εισοδίων 29, τα χρονικά των οποίων πρόκειται να δημοσιευτούν.

10. *ADelt* 1982, Χρονικά, οδός Πολυχρονιάδη 8, Ομήρου Ιλιάδα Β 569-580.

11. Th. Papadopoulos, *Excavations at Aigion, SIMA* 1976, *AAA* 1968, 136-138, *AAA* 26, 1971, Χρονικά 175-185, Th. Papadopoulos, *Mycenean Achaea* (Gotenborg 1979).

12. Οδός Μάρκου Μπότσαρη 15, *ADelt* 31, 1976, Χρονικά Β1, 1976, 97.

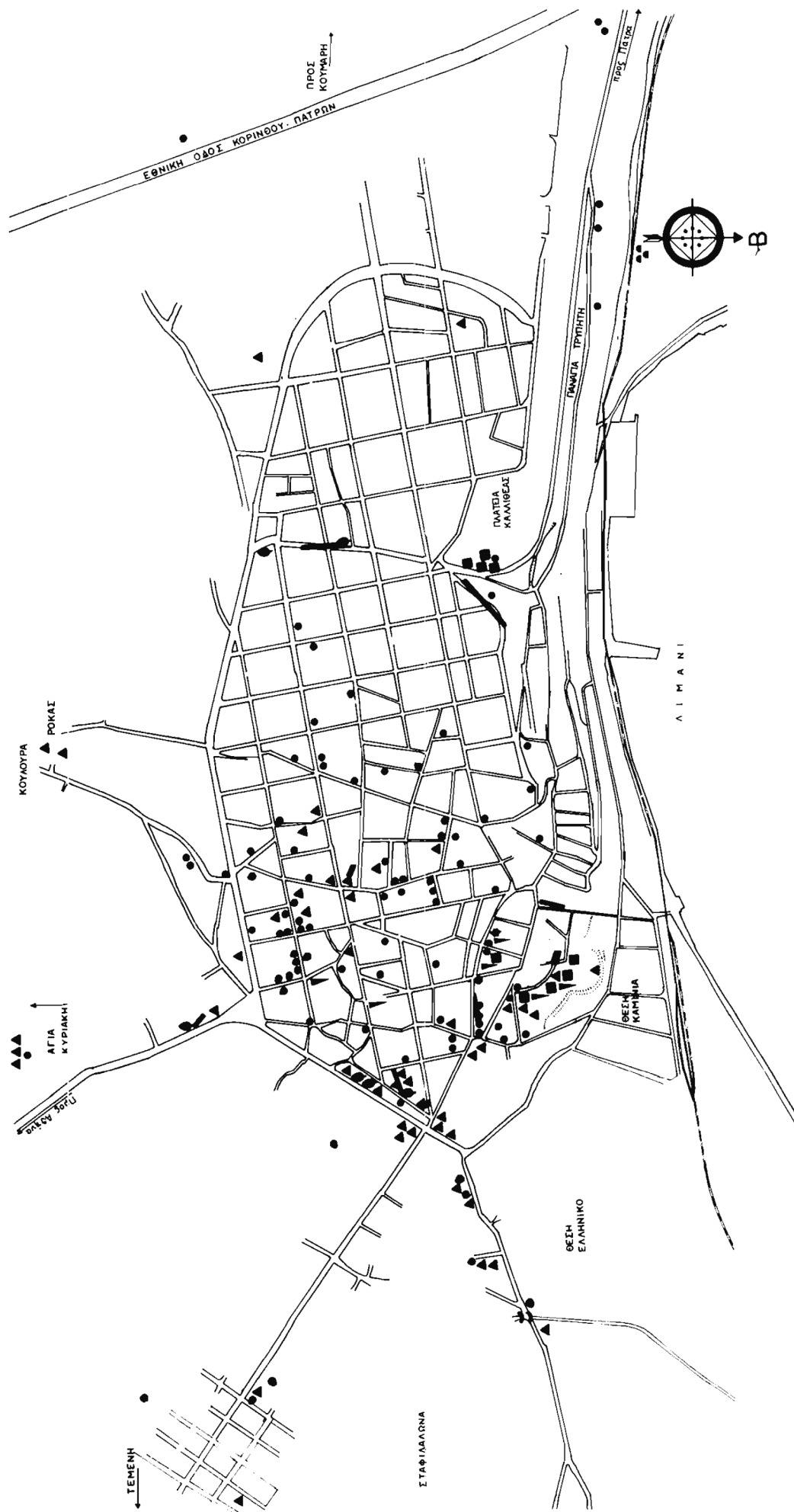
13. Κολοκοτρώνη 23, Χρονικά, *ADelt* 1976 ό.π.

14. Η ανασκαφή έγινε στην οδό Δωδεκανήσων, πίσω από το ιερό της Παναγίας των Εισοδίων, και θα δημοσιευτεί στα Χρονικά 1985.

15. Αρχείο Εφορείας αναφορά με ημερ. 29 - 10 - 1953.

16. *Prakt* 1954, 287-290.

17. *ADelt* 27, 1972 (Χρονικά) 290. Μια νέα θέση κλασικής εγκατάστασης επισημάνθηκε τελευταία στα ανατολικά της πόλης με την αποκάλυψη αρκετών οστράκων με ερυθρόμορφη παράσταση μέσα σε αποθήκη κοντά σε σύγχρονά τους αρχιτεκτονικά λείψανα στη γωνία των οδών Κανελλοπούλου και Σολιώτη — ανασκαφή Ιούνιος 1989.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ◆ ΝΕΟΛΟΓΙΚΑ
- ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ
- ▼ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ
- ΡΩΜΑΪΚΑ
- ▲ ΑΡΧΑΪΚΑ
- ◆ ΚΛΑΣΣΙΚΑ
- ▲ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ
- ⤴ ΓΕΦΥΡΑ
- ΤΕΙΧΟΣ

π.Χ., καθώς και δεύτερο μαζί του, κτισμένο στο ίδιο σημείο.

Οι αρχαίοι συγγραφείς τοποθετούν στην είσοδο της πόλης το ιερό της Ειλειθυίας, το Τέμενος του Ασκληπιού, ναούς της Αθηνάς και της Ήρας. Αν ο Πausανίας έρχεται οδικώς από την Πάτρα στο Αίγιο και εισέρχεται στην αρχαία πόλη από τη λεγόμενη «λεωφόρο», τότε ίσως τούτο το σημείο είναι το πιο κατάλληλο για είσοδο της πόλης, εφόσον σχεδόν εδώ καταλήγουν και τα νεκροταφεία στα οποία θα αναφερθούν σε λίγο.

Άλλωστε, η σειρά περιγραφής των κτιρίων του Pausanias ταιριάζει περισσότερο με το να δεχτούμε την είσοδό του από τα δυτικά της πόλης, να τη διασχίζει με κατεύθυνση Δ-B-BA και η έξοδος να γίνει από τα ΒΑ, όπου ίσως κοντά στην παραλία να συνάντησε και τα υπόλοιπα ιερά.

Ελληνιστικά χρόνια: Η άνθηση του Αιγίου ως θρησκευτικού κέντρου της Αχαϊκής Συμπολιτείας το 276 π.Χ. βοηθά στην προβολή του και στη μεγαλύτερη εν γένει προσοχή των αρχόντων του και στην αξιοποίηση της πόλης με μνημεία. Πιθανώς τότε να κτίστηκαν ή ίσως και να εξωραίστηκαν οι μεγάλοι ναοί που αναφέρονται από τον Pausanias.

Η πιο γνωστή ανασκαφικά περίοδος είναι αυτή των Ελληνιστικών χρόνων. Είχαμε την τύχη, μελετώντας αρχιτεκτονικά λείψανα σε μεγάλη έκταση στη διασταύρωση των οδών Κανελλοπούλου και Πλαστήρα, να εντοπίσουμε ομάδα κτιρίων αξιόλογων για τις διαστάσεις και τον τρόπο κατασκευής με αποτέλεσμα να πιστεύουμε ότι η αρχαία αγορά δεν θα πρέπει να βρίσκεται μακριά¹⁸. Έτσι ένα μεγάλο Ελληνιστικό κτίριο, πιθανότατα στοά ή υπόστυλη αίθουσα, με βέβαιη πρόσοψη προς τα Ν και στέγη επιμελημένης κατασκευής, ανασκάφηκε κοντά σε σύγχρονό του, από το οποίο αποκαλύφθηκαν τοίχοι θεμελίων μεγάλων διαστάσεων και πλάι τους μεγάλη υπόγεια, υπόστεγη κατασκευή που ονομάζουμε «δεξαμενή» και η οποία συνδέεται με κλίμακα 6 βαθμίδων με μια δεύτερη. Αξιόλογα ευρήματα (αγγεία Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων όλων των ειδών και των χρήσεων, πλήρινα ειδώλια, 100 νομίσματα), οι τεράστιες διαστάσεις της δεξαμενής (6.80 × 3 × 3.90 μ.), καθώς και η παρουσία σημαντικών αρχιτεκτονικών λειψάνων στην περιοχή, συνηγορούν στην άποψη ότι ίσως ο χώρος ανήκε σε κάποιο από τα σημαντικά ιερά που αναφέρονται από τον Pausanias στο χώρο της αγοράς: το τέμενος του Δία, κοινός ναός για τον Απόλλωνα και την Άρτε-

μη, ιερό της Άρτεμης και τάφος του κήρυκα Ταλθύβιου. Αρκετά τμήματα και άλλων κτιρίων με αξιόλογες διαστάσεις έχουν αποκαλυφθεί σε πολλές σωστικές ανασκαφές, χωρίς όμως επιγραφικά ή άλλα στοιχεία ταύτισης: εργαστήρια πηλού, αποθήκη μύλου (έτσι το ονομάζει ο ανασκαφέας), λείψανα μεταλλουργικού κλιβάνου, μας δίνουν μια εικόνα σημαντικής και πλούσιας πόλης όπως ήταν το Αίγιο των Ελληνιστικών χρόνων.

Αγωγοί και δεξαμενές βρέθηκαν σε πάμπολλα σημεία στο Α τμήμα της σημερινής πόλης. Οι περισσότεροι αγωγοί παροχής νερού έχουν κατεύθυνση Δ-Α και κλίση προς Α. Αξίζει να αναφερθεί ότι, παρ' όλα αυτά, ίχνη υδραγωγείου δεν εντοπίστηκαν μέχρι σήμερα μέσα ή γύρω από την πόλη του Αιγίου. Αν στηριχτούμε όμως σε αναφορές περιηγητών ότι σωλήνες παροχής καθαρού νερού «κατέβαιναν» την οδό Μητροπόλεως, ίσως ενισχύεται η γνώμη ότι το υδραγωγείο θα πρέπει να εντοπίζεται κάπου στα νότια-νοτιοδυτικά της αρχαίας πόλης και αρκετά ψηλά. Ας σημειωθεί ότι σε αυτοψία πριν 5 περίπου χρόνια στο αναφερόμενο σημείο εντοπίσαμε πλήρως αρχαίο αγωγό που λειτουργεί μέχρι και σήμερα για τις ανάγκες της καλλιέργειας μεταφέροντας νερό από ψηλά και νότια.

Τείχη: Προτιμούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «περίβολος» για τα τείχη της αρχαίας πόλης, γιατί δεν έχουν το χαρακτήρα (πάχος και ισχύ), τουλάχιστον στις μέχρι σήμερα ανασκαφές, καθαρά αμυντικών τειχών, αν και το τείχος του Αιγίου αναφέρεται ως αμυντικό στις γραπτές πηγές, ούτε πιστεύουμε ότι θα ταίριαζε μια τέτοια μορφή σε μια «ιερή» πόλη όπως το Αίγιο αυτών των χρόνων πρωτεύουσα της Αχαϊκής Συμπολιτείας (Κοινού των Αχαιών). Τα σωζόμενα λείψανα του τείχους που βρέθηκαν σε πολλά σημεία με ευκαιρία σωστικών ανασκαφών, όχι όμως αρκετά ώστε να καθορίσουν ακριβώς την έκτασή του, φτάνουν σε πάχος τα 1,20 – 1,50 μ. ενώ το συνολικό ύψος (μαζί με τα θεμέλια) κυμαίνεται από 1,40 – 2 μ. Μέχρι σήμερα έχουν εντοπιστεί δύο τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις του τείχους που χρονολογούνται στον 4ο και 3ο αι. π.Χ. αντίστοιχα. Με τα ελάχιστα στοιχεία που διαθέτουμε εκτός από τις ανασκαφές και σύμφωνα με τις μαρτυρίες και τις γραπτές πηγές, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για έναν περίβολο που ακολουθούσε (βλ. χάρτη) πορεία από την οδό Σολωμού προς τα Ψη-

18. Ημερ. Αιγίου 9, 55-124, ανασκαφή 1984 και *ADelt* Χρονικά 1983.

λαλώνια, το Βράχο του Παλαιόλουτρου, τη σκάλα προς τον σιδηροδρομικό σταθμό και τις οδούς Εισοδίων, Σαρανταπόρου, Σολιώτη και Κορίνθου¹⁹, δηλαδή περιέβαλλε τρόπον τινά το μεγαλύτερο τμήμα της άνω πόλης, ενώ προς τα νότια «κατέβαινε», ίσως ακολουθώντας τη μορφολογία του εδάφους, στην περιοχή μεταξύ συνοικισμού Τεμένης και Αγίας Κυριακής. Μήπως άραγε αυτό ενισχύει το γεγονός ότι η αρχαία πόλη απλωνόταν προς τα Ν-ΝΑ της σημερινής και άρα προς την περιοχή αυτή να πρέπει να αναζητήσουμε τα ιερά του Αιγιαλού του Πausανίας;

Νεκροταφεία: Αρκετοί τάφοι που χρονολογούνται από τα κτερίσματά τους στα Ελληνιστικά χρόνια, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε την ύπαρξη δύο τουλάχιστον μεγάλων νεκροταφείων σε συνοικισμούς Α και Ν της σημερινής πόλης: της Αγίας Κυριακής και του Διαμαντή Ράχη²⁰ που χρονολογούνται στον 3ο και 2ο αιώνα π.Χ. Σε σχεδόν εκ διαμέτρου αντίθετη θέση, 600 μ. περίπου από τη γέφυρα του Μειγανίτη²¹, εντοπίστηκαν 4 κιβωτιόσχημοι σύγχρονοί τους τάφοι, ενώ 2 άλλοι με πλούσια κτερίσματα: πάνω από το Γυμνάσιο Θηλέων μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε τη θέση του Δ ή ΝΔ νεκροταφείου²².

Ρωμαϊκά χρόνια: Μετά την εισβολή των Ρωμαίων στην Ελλάδα το 146 π.Χ., οι νέοι κατακτητές κυριαρχούν επιτρέποντας την ανασύσταση των ελληνικών ομοσπονδιών κατά περιοχές, που λειτουργούν βέβαια υπό τον έλεγχό τους. Έτσι θα πρέπει να δικαιολογηθεί η διατήρηση των μνημείων, ιερών, ναών, η ανασύσταση των εορτών και ο σεβασμός στα έθιμα και τις μνήμες του παρελθόντος που εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι τον 2ο μ.Χ. αιώνα, όταν επισκέπτεται την περιοχή ο Πausανίας.

Η πόλη στα Ρωμαϊκά χρόνια απλώνεται σε μεγάλο μήκος παράλληλα με τη θάλασσα και σε αρκετό βάθος. Πολυτελείς ιδιωτικές οικίες κτίζονται στο κέντρο με ιδιωτικές θερμές που αποκαλύφθηκαν σε πολύ καλή κατάσταση, αλλά δεν λείπουν και τα πλούσια εξοχικά. Αξιόλογο συγκρότημα δημόσιων ρωμαϊκών λουτρών με τριάντα χώρους, ψηφιδωτά δάπεδα σε διάφορα σημεία της πόλης με γεωμετρικές κυρίως παραστάσεις, τεράστιοι υπόνομοι αποχέτευσης, δεξαμενές και πηγάδια με φροντισμένα λίθινα περιστόμια που ανήκουν σε μελέτη έργου υδροδότησης της πόλης, κλίβανοι και ληνοί ακόμη και έξω από τον «περίβολο» στα ΒΑ της σημερινής πόλης καθώς και πάμπολλα αξιόλογα κινητά ευρήματα

δείχνουν ότι η πόλη εξακολουθεί να αναπτύσσεται ικανοποιητικά και κατά τα Ρωμαϊκά χρόνια.

Νεκροταφεία: Τάφοι καλής διατήρησης, πλούσια κτερισμένοι, κτιστοί και κεραμοσκεπείς χρονολογούν τα παρακάτω τουλάχιστον πέντε εκτεταμένα νεκροταφεία από τα πρώιμα Ρωμαϊκά χρόνια μέχρι τον 4ο μεταχριστιανικό αιώνα:

1) Της Αγίας Κυριακής (ο χώρος εξακολουθεί να βρίσκεται σε διαρκή χρήση από τα Ελληνιστικά χρόνια) όπου βρέθηκε κτίριο (ιερό ή ναϊσκος) και τοίχος που όριζε την έκταση του νεκροταφείου.

2) Της οδού Κουλούρας, με συνεχή χρήση μέχρι τα χριστιανικά χρόνια. Εδώ ανασκάφηκε και δάπεδο μνημειακού ταφικού κτιρίου με ισχυρή υποθεμελίωση καθώς και τοίχος που αποτελούσε το όριο του νεκροταφείου προς Α²³.

3) Ένα μεγάλο νεκροτάφείο ΥΡ χρόνων ανασκάφηκε ανατολικά της πόλης²⁴.

4) Ταφικά μνημεία βρέθηκαν και στην περιοχή Παναγιάς Τρυπητής²⁵.

5) Αξιόλογο θα πρέπει να ήταν και το νεκροτάφείο που καταχώθηκε από τον Σελινούντα και εντοπίστηκε στη θέση Ελληνικό στα ΒΑ της σημερινής πόλης.

Είναι προκλητικό το γεγονός ότι μέχρι σήμερα και παρά τις 150 περίπου σωστικές ανασκαφές στην πόλη δεν εντοπίστηκαν δρόμοι που θα όριζαν κάποιο οικοδομικό τετράγωνο ή θα μας έδιναν πρόσθετα σχετικά πολεοδομικά στοιχεία. Τα μεμονωμένα 4 – 5 παραδείγματα δεν βοηθούν παρά να σημειώσουμε ότι κάποιος δρόμος με αλληπάλληλες στρώσεις στα Ελληνιστικά χρόνια (ίσως από τη συνεχή χρήση, άρα κεντρικός;) διέσχισε τμήμα της πόλης με κατεύθυνση Β–Ν και χρησιμοποιήθηκε και τα Ρωμαϊκά χρόνια. Ένας δεύτερος, που πιθανώς διασταυρωνόταν με τον πρώτο, εντοπίστηκε σε δύο διαφορετικά αλλά ευρισκόμενα σε νοητή ευθεία οικόπεδα. Τέλος κάποιος αρχαίος δρόμος, απ' όπου πιθανώς και η έξοδος από την πόλη, θα περνούσε σίγουρα από τις Ρωμαϊκές γέφυρες που υπάρχουν μέ-

19. Αρχείο Εφορείας έγγραφο αρ. πρωτ. 1008/15 – 12 – 47, *AEphem* 1919, 31.

20. *ADelt* 32, 1977, 94 και Χρονικά 1982 και 1984.

21. *ADelt* 22, 1967, Χρονικά, 15.

22. *ADelt* 32, 1977, 94, βλ. και Ath. Rizakis, *Etudes sur l'Achaie Romaine, Corpus des inscriptions* 1, 41, 51-52.

23. *ADelt* 32, 1977, 94 Β1, *ADelt* 1982, Χρονικά, 170.

24. *ADelt* 1979, Χρονικά, 52-74.

25. Από το αρχείο της Εφορείας αναφορά Σφαέλλου με ημερομηνία 29 – 10 – 1953.

χρι και τώρα σε χρήση κοντά στο εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων όπου και οι εκβολές του Σελινού-ντα στην αρχαιότητα. Να είχε άραγε τη διεύθυνση της σημερινής οδού Ομηγυρίου Δίος που μέχρι και τώρα, διατηρώντας ονομασία όμοια με αυτή του φημισμένου ιερού, περνά πάνω από αυτές;

Ακολουθώντας την πορεία του Πausανία σύμφωνα με τη σειρά περιγραφής μέσα στη ρωμαϊκή πόλη του 2ου μ.Χ. αιώνα, θα πρέπει να δεχτούμε την ύπαρξη κάποιας κεντρικής οδού η οποία θα οδηγούσε από τους ναούς που αναφέραμε στην είσοδο της πόλης, προς την Αγορά. Από εδώ η πορεία που θα ακολουθούσε θα ήταν Β-ΒΑ προς την πηγή του Αιγιαλού, η οποία είναι το μόνο σίγουρο σημείο αναφοράς από την αρχαιότητα. Στον Αιγιαλό αναφέρονται οι ναοί της Αφροδίτης, του Ποσειδώνα, της Δήμητρας και της Κόρης του Ομηγυρίου Δίος και της Παναχαΐας Δήμητρας καθώς και ιερό της Σωτηρίας. Δυστυχώς καμία ανασκαφή δεν έγινε μέχρι σήμερα στην παραθαλάσσια αυτή περιοχή της πόλης, αποκαλύφθηκαν όμως μεμονωμένα ευρήματα σε όλη την έκταση της παραλίας από τη θέση Μυρτιά μέχρι το ακρωτήριο του Αγίου Νικολάου και τη λίμνη Αλυκή. Αναφέρεται πάντως ότι μέχρι πριν 25 - 30 χρόνια στη θέση Ελληνικό, ΒΑ της σημερινής πό-

λης, ήταν ορατά αρχαία θραύσματα και λείψανα κτιρίων με μεγάλες διαστάσεις. Ίσως το πλάτος του χώρου στο σημείο αυτό, που δημιουργείται κυρίως από την ομαλή μετάβαση του βράχου της πάνω πόλης προς τα ανατολικά, καθώς και η σπουδαιότητα των οικοδομικών λειψάνων στη συγκεκριμένη περιοχή, να ενισχύει την άποψη ότι τα περισσότερα τουλάχιστον από τα παραπάνω ιερά βρίσκονταν προς το σημείο αυτό.

Ο Πausανίας, φεύγοντας από το Αίγιο, περνά τον Σελινούντα. Εάν δεχτούμε ότι οι δύο μεγάλες γέφυρες από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας στη θέση Παλιοκαμάρες κοντά στον σημερινό παλιό εθνικό δρόμο Αιγίου-Κορίνθου²⁶ ακολουθούσαν τα αχνά-ρια παλιότερου περάσματος, και έχοντας ως δεδομένο την ύπαρξη των προαναφερθέντων δύο μικρών ρωμαϊκών γεφυρών κοντά στον σημερινό ναό των Αγίων Αποστόλων²⁷, τότε ο περιηγητής θα έφυγε από την πόλη ακολουθώντας πορεία προς τα ΒΑ-Α.

ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

26. Από το αρχείο της Εφορείας αναφορά με αρ. πρωτ. 4830/31 - 8 - 83 και 4185/12 - 9 - 85.

27. ΑΑΑ 1968, 1, 3.

SUMMARY

SOME REMARKS IN RELATION TO THE ANCIENT AIGION SURVEY

Rescue excavations of the recent 20 years, brought in light some data enough for us to give an initial shape to the area of the city of ancient Aigion, that was located under the city of today.

Building remains of the Prehistoric Settlement were mainly found in the NE of the city of today, while the mycenaean cemetery was found to be a few meters in the West. Remains of both geometric cemetery, and of a Settlement which is dated about 600

b. Ch., proves the continuous habitation of the same area until the archaic period as well.

The city plan changes in the classic period, taking a rather wider extension to the SW and N.

The more well known in the Hellenistic as well as the city of the Roman period, the boundaries of which have been extended in a great length along the sea and under the eastern and western suburbs of the city of today.